

The Way to Freedom: Belarusian Cultural Guerrilla Movement in Public Space and on the Internet

Summary

Identity issues have been in the centre of social and political problems in Belarus since it regained independence in 1991. Since then, the axes of the political struggle between the authorities and the opposition have permanently been the ideas of Belarusian identity, diametrically opposed in relation to language and national history, civilisation frameworks, the system of values, cultural stances, etc. In 1991–1994, identity was mostly perceived in ethnic categories: emphasis was placed on awakening pre-Soviet national consciousness, national language, separate Belarusian collective memory, bond with the ancestors' land, preserving tradition. This idea, defined as autochthonous (titular, nativistic, pro-European), was rejected when Alexander Lukashenka came to power in 1994. He aimed his counterproject of Belarusian identity, described as neo-Soviet (Western Russian, East Slavic, Russophilistic), at Russian-speaking Belarusians, who opposed the plans to make them into a nation. Presenting the society with the choice between the Western and Eastern civilisation, Lukashenka deepened the social and cultural divisions for many years, paralysed the process of building a unified collective identity and sustained the dichotomy of the identity discourse into two opposing currents.

From the cultural perspective, “the Belarusian issue” in the course of the nearly thirty years of Lukashenka’s rule has returned many times in the form of street protests: starting in 1995 in response to the referendum on the language and national symbols, then in 1996 as the “Minsk Spring”, in 1997 as demonstrations against a proposed federation with Russia, or regular protests against the results of the elections in 1999, 2006 and 2010 (the protests in 2010 are known as “Ploshcha 2010”) and the mass celebrations of the 100th anniversary of the proclamation of the Belarusian People’s Republic in 2018. In this context, the last year’s protests in a way summed up the current phase of building cultural identity of the society. As a result of a convolution of conditions, it was possible to go beyond the existing framework of a dichotomous model of Belarusian identity. The society dismissed the existing two-track discourse of politicians and theorists, held according to the *tertium non datur* rule, which was dominated by confrontational political issues and imposed by state ideology denying the citizens the right to have their own idea of collective identity and excluding pluralism and civil society.

If earlier demonstrations were mainly aimed at young people and contested the official ideology, those in 2020 gained broad civic support: they fostered social solidarity and the spirit of civic communality. For the first time, it was possible to spur and consolidate society beyond cultural boundaries. As a result, a political protests soon became a cultural

one. It also showed that culture, especially ideological and symbolic, has many meanings and interpretations, which can integrate and unify members of different social groups. In this sense, the Belarusian protests of 2020 were the first common cultural experience of the Belarusians in the 21st century.

A distinctive counter-cultural nature of this experience is in opposition to dominant culture, aimed at legitimizing the system. Traditional forms of “a dialogue” between the society and the authorities were replaced by new, non-standard forms of expression. Banners, music, guerrilla street art, rebellious Internet space are characterized by caricature, grotesque, irony and scorn, as well as by a serious, sad reflection. Visual and audio-visual forms of protest reflect certain cultural codes and social values of the Belarusians and form their attitudes, bringing huge potential for mobilization and resistance. The common counter-cultural experience of the Belarusians is definitely inclusive, promotes social ties, builds interactions, reduces the level of fear and, in consequence, becomes an instrument of social protest and struggle against the system as well as a cultural part of processes leading to new national identity.

The strength and credibility of Belarusian protests is increased by their spontaneity, grassroots character, consistency of action, functioning in their own, underground circulation, and taking on current topics, which meet the expectations of the Belarusians. The protests also have an educational function, difficult to overstate in cultural terms: they substitute lessons of history and native language, reminding subsequent generations that it is necessary to fight for the country and its freedom.

The main ideas of Belarusian cultural revolution (the revolution of hope and dignity) became: the slogan “We want changes!”, disagreement with telling lies, freedom as opposed to the enslavement of society, the fight for social subjectivity and independent thinking. Inevitably, social and cultural activities have been of guerrilla character and their visual distinguishing features were white and red symbols. The critical potential of this activity, which exploded in 2020, had been cumulating since Lukashenka came to power. It can be clearly seen in the recordings of Belarusian counter-culture bands (Lavon Volski, N.R.M band of Siarhey Mikhalek, BRUTTO band, Andrey Melnikau etc.), and other alternative music projects such as the rock musical *Narodny albom (People's Album)* from 1996, to which “free Belarusians” referred during the protests, creating new, topical cultural texts. The songs of protest, as well as the emotive street art and counter-cultural digital projects, are a major challenge to the system because they undermine its ideological foundations, destroying myths and stereotypes built for years. What is more, Belarusian identity of resistance, internalised by wider circles of society, is also built with the use of digital tools. Various manifestations of this process are observable, such as: different forms of network humour, art – mostly digital graphics – shown in Internet galleries, and various patriotic and educational social actions on the Internet. It can be predicted that the importance of the digital cultural platform in this respect will increase, mostly due to the fact that it is impossible to act in the real space. The system reacts using all available legal and administrative measures, including brutal repressions, which are inadequate to the situation and which are aimed at discrediting the activists and forcing them into internal or external emigration.

Although all counter-cultural activities undertaken in 2020 sum up previous experiences, they are characterized by mass activity of wide circles of the Belarusians. In spite of the brutal counter-attack of the authorities, which forced the protesters to “step back”, “go underground” and use guerrilla actions, the process of changes started in 2020 cannot be stopped and the accumulated energy will resurface under favourable circumstances.

На шляху да свабоды: беларускія культурныя партызаны ў публічнай прасторы і ў Інтэрнеце

Рэзюмэ

Пытанні ідэнтычнасці знаходзяцца ў цэнтры сацыяльна-палітычных праблем Беларусі з моманту атрымання ёй незалежнасці ў 1991 года. З таго часу восью палітычнага змагання паміж уладай і апазіцыяй нязменна застаюцца іх канцэпцыі беларускасці, якія дыяметральна адрозніваюцца па пытаннях стаўлення да мовы і нацыянальнай гісторыі, цывілізацыйных межаў, сістэмы каштоўнасцей, культурных вызначэнняў і г.д. У 1991–1994 гг. ідэнтычнасць разглядалася галоўным чынам у этнічных катэгорыях: акцэнтавалася ўвага на абуджэнні нацыянальнай свядомасці дасавецкага перыяду, нацыянальнай мове, асобнай беларускай калектыўнай памяці, сувязі з зямлёй продкаў, шанаванні традыцый. Гэта канцэпцыя, якая атрымала назву аўтэнтоннай (тытульнай, натывістычнай, праеўрапейскай), была адкінута пасля таго, як да ўлады прыйшоў Аляксандр Лукашэнка ў 1994 годзе. Свой контрпраект беларускай ідэнтычнасці, заяўлены як нэасавецкі (заходнерускі, усходнеславянскі, русафільскі), быў скіраваны да рускамоўных беларусаў і супрацьпастаўляўся ранейшаму нацыятворчаму праекту. Паставіўшы такім чынам грамадства перад выбарам паміж Усходам і Захадам, улада на доўгія гады паглыбіла сацыяльныя і культурныя падзелы, запаволіла працэс будавання калектыўнай ідэнтычнасці, падтрымліваючы дыхатамічнае раздваенне дыскусіі наконт ідэнтычнасці на дзвёх супрацьлеглых плыні.

Зачыненая ў культурных рамках «беларуская справа» на працягу амаль 30-гадовага кіравання Лукашэнкі шматразова вярталася ў выглядзе вулічных бунтаў: пачынаючы з 1995 г. ў адказ на рэферэндум у справе дзяржаўнай мовы і нацыянальных сімвалаў, падчас «мінскай вясны» 1996 г., дэманстрацый супраць стварэння саюзнай дзяржавы з Расіяй у 1997 г. альбо рэгулярных пратэстаў супраць афіцыйных вынікаў выбараў у 1999, 2006 і 2010 (апошняя падзея запісалася на старонках гісторыі як «Плошча 2010»), а завяршаючы масавым святкаваннем стагоддзя абвяшчэння Беларускай народнай рэспублікі ў 2018 г. У гэтым кантэксце леташнія пратэсты сталі своеасаблівым падсумаваннем цяперашняга этапу ў працэсе будавання культурнай ідэнтычнасці грамадства. У выніку збегу пэўных абставін у 2020 годзе адбыўся выхад па-за жорсткія межы дыхатамічных канцэпцый беларускасці. Грамадства праігнаравала навязаную дзяржаўнай ідэалогіяй дыскусію палітыкаў і тэарэтыкаў, якая адбывалася паводле прынцыпу *tertium non datur* і ў якой дамінавалі канфрантацыйныя палітычныя справы, што пазбаўляла грамадзян права мець уласнае бачанне калектыўнай ідэнтычнасці і рабіла немагчымым існаванне плюралізму і грамадзянскай супольнасці.

Тым часам, калі ранейшыя маніфестацыі былі скіраваны галоўным чынам да моладзі і абмяжоўваліся аспрэчваннем афіцыйнай ідэалогіі, дык у 2020 г. яны атрымалі шырокі грамадскі рэзананс: абудзілі грамадскую салідарнасць і дух грамадзянскага адзінства. Упершыню адбылася такая мабілізацыя і кансалідацыя шырокіх груп грамадства незалежна да культурных падзелаў. У выніку пратэст палітычнага паходжання ў вельмі кароткі час набыў характар культурнага. Адначасова ён прадэманстраваў, што культурная прастора, у тым ліку ідэйна-сімвалічная, мае шырокае поле розных значэнняў і інтэрпрэтацый. Дзякуючы гэтаму культурная прастора пачала выконваць інтэграцыйную ролю аб'ядноўваючы прадстаўнікоў розных грамадскіх груп. У гэтым сэнсе беларускія пратэсты 2020 года былі па сутнасці першым ўсеагульным культурным досведам беларусаў у XXI стагоддзі.

Выразны контркультурны характар гэтага досведу з'яўляецца супрацьпастаўленнем дамінуючай культуры, якая арыентуецца на легітымізацыю ўлады. Традыцыйныя формы «дыялогу» грамадства з уладай былі зменены новымі нестандартнымі формамі экспрэсіі. У транспарантах, музыцы, партызанскім вулічным мастацтве, збунтаванай інтэрнэт-прасторы адлюстроўваюцца як карыкатура, жарт, іронія і здэклівая канферцыя, так і сур'ёзная сумная рэфлексія. Візуальныя і аўдыёвізуальныя формы пратэсту ўтрымліваюць пэўныя культурныя коды і грамадскія каштоўнасці беларусаў, а разам з тым фармуюць іх погляды нясучы вялізарны патэнцыял мабілізацыі і супраціву. Агульны контркультурны досвед беларусаў бясспрэчна мае інтэграцыйны характар, спрыяе ўсталяванню грамадскіх сувязей, будзе інтэракцыі, абніжае ўзровень страху, дзякуючы чаму ператвараецца ў інструмент грамадзянскага пратэсту і барацьбы з сістэмай, адначасова становячыся культурнай часткай працэсу будавання новай нацыянальнай ідэнтычнасці.

Сілу і верагоднасць беларускіх пратэстаў падмацоўваюць такія элементы, як спантаннасць, ініцыятыва знізу, паслядоўнасць дзеянняў, існаванне ва ўласным падпольным свеце, а таксама актуальная тэматыка, якая адпавядае чаканням беларусаў. Пратэсты выконваюць таксама адукацыйную функцыю, значнасць якой складана пераацаніць у культурным вымярэнні: перадача ведаў замяняе ўрокі па гісторыі і роднай мове, нагадваючы наступным пакаленням аб тым, што за сваю краіну і яе свабоду належыць змагацца.

Галоўнай ідэяй беларускай культурнай рэвалюцыі (рэвалюцыі надзеі, годнасці) стаў лозунг «Хочам змен!», пратэст супраць хлусні, свабода супрацьпастаўленая зняволенню грамадства, барацьба за яго вольны быт і незалежнасць думак. Зразумела, што грамадзянская актыўнасць набыла падпольныя формы, візуальнымі праявамі якіх стала бела-чырвона-белая сімволіка. Крытычны патэнцыял актыўнасці, якая выбухнула ў 2020 годзе, назапашваўся з самага пачатку кіравання дзяржавай Лукашэнкам. Можна гэта пабачыць на прыкладзе твораў беларускіх выканаўцаў (Лявона Вольскага і гурта N.R.M., Сяргея Міхалка і гурта BRUTTO, барда Андрэя Мельнікава і інш.), альтэрнатыўных музычных мерапрыемстваў (рок-альбом *Народны альбом*, 1996 г.), да якіх гарнуліся «вольныя беларусы», ствараючы тым самым новыя актуальныя тэксты культуры. Песні пратэсту ці выклікаючае эмоцыі вулічнае мастацтва, а таксама контркультурныя інтэрнэт-мерапрыемствы з'яўляюцца сур'ёзным выклікам для сістэмы, паколькі яны разбураюць яе ідэалагічны падмурак і знішчаюць гадамі ствараемыя міфы і стэрэатыпы. Акрамя таго, беларуская ідэнтычнасць супраціву, якая ахоплівае штотраў шырэйшыя слаі грамадства, будзе пры дапамозе лічбавых сродкаў. Магчыма заўважыць розныя праявы гэтага працэсу, такія як: гумар у сацсетках, мастацтва

(найчасцей лічбавая графіка, якая выстаўляецца ў інтэрнэт-галерэях) і разнастайныя патрыятычныя адукацыйныя грамадскія ініцыятывы ў секіве. Можна спадзявацца, што роля культурных інтэрнэт-пляцовак будзе павялічвацца па аб'ектыўных прычынах, галоўнай з якіх з'яўляецца адсутнасць магчымасці дзейнічаць у рэальнай прасторы. Сістэма рэагуе на праявы пратэсту ўсімі магчымымі юрыдычнымі і адміністрацыйнымі сродкамі, у тым ліку шляхам неадэкватных да сітуацыі жорсткіх рэпрэсій. Яна намагаецца дыскрэдытаваць актывістаў і прымусіць іх накіравацца ва ўнутраную і знешнюю эміграцыю.

Контркультурныя дзеянні, якія распачаліся ў 2020 годзе, з'яўляюцца своесаблівым падсумаваннем ранейшага досведу, але яны адрозніваюцца сваёй масавасцю і актыўнасцю шырокіх слаёў беларускага грамадства. Нягледзячы на брутальны контрнаступ улад, які прымусіў удзельнікаў пратэсту выканаць «крок назад» і вярнуцца ў «падполле», каб перайсці да шырокіх партызанскіх дзеянняў, распачаты ў 2020 годзе працэс змен ужо немагчыма затрымаць, а назапашаная энергія зноўку выплыве на паверхню як толькі з'явіцца такая нагода.